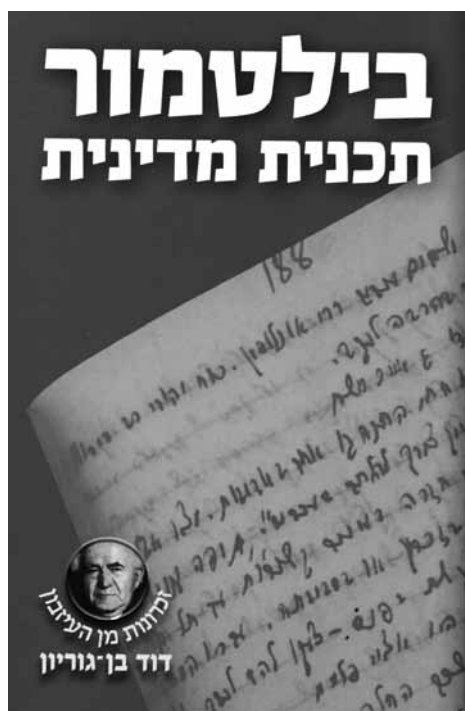

פוליטיקה אתנית ומאבק מדיני: דוד בן-גוריון בארצות-הברית בתחילת שנות הארבעים

אריאל פלדשטיין, מאיר אביזוהר ושפרה קולת (עורכים), דוד בן גוריון, בילטמור – תכנית מדינית: זיכרונות מן העיזבון, יוני 1941 – ספטמבר 1942, קריית שדה-בוקר: מכון בן-גוריון לחקר הציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, תשע"ג, 655 עמ'

כ-18 בדצמבר 1941 ציטט דוד בן-גוריון, יושב ראש הנהלת הסוכנות היהודית, ביומנו דברים שנשא במסגרת פגישה עם ראשי הציונות האמריקנית בניו-יורק. בין השאר אמר בן-גוריון: 'העיקר הוא רכישת אמריקא לציונות. פירוש הדבר: (א) רכישת הנשיא והאישים הקרובים לו ביותר, (ב) רכישת דעת הקהל, כלומר: (1) חברי הקונגרס, (2) גדולי העיתונאים, (3) ראשי הכנסיות, (4) תנועת הפועלים, (5) החוגים האינטלקטואלים והליבראלים המתנגדים לנו עכשיו' (עמ' 222).

בן-גוריון הדגיש למעשה באותה פגישה את עובדת התנגדותו של נשיא ארצות-הברית פרנקלין דלאנו רוזוולט להקמת מדינה יהודית במסגרת ההסדרים העולמיים שעתידים היו להתגבש לאחר מלחמת העולם השנייה, ופרש את השקפתו באשר לאמצעים הפוליטיים שבהם ניתן להשפיע על ממשלו של רוזוולט לשנות את מדיניותו בנוגע להקמת מדינה יהודית. בן-גוריון שרטט בפני משתתפי הישיבה תכנית אסטרטגית

ארוכת טווח ומהפכנית, שהייתה מבוססת על תפקודם של יהודי ארצות-הברית כקבוצה אתנית הנכונה לפעול באמצעות הקול היהודי למען שינוי מדיניות הממשל האמריקני בסוגיית ארץ-ישראל.

בדומה לבן-גוריון הדגישו חוקרים רבים בארצות-הברית וכישראל את תרומתם של יהודי ארצות-הברית למאבק הפוליטי בזירה האמריקנית למען הקמת מדינה יהודית, במיוחד לנוכח התנגדותם של הנשיאים רוזוולט והארי טרומן להקמת מדינה יהודית במזרח התיכון.¹ הספר שלפנינו מרחיב את היריעה שנפרשה במחקרים קודמים ומשרטט באמצעות מסמכיו של בן-גוריון את הפרקטיקה שנקט בארצות-

of Israel 1945-1949: Ben Gurion and his Critics, Gainesville, FL 2000, pp. 22-49

1 ראו למשל: M.I. Urofsky, We are One: American Jewry and Israel, New York 1978; J. Heller, The Birth

הברית הלכה למעשה בתחילת שנות הארבעים. המסמכים בספר חושפים את הקשיים המהותיים שהיו לבן-גוריון בשימוש בקול היהודי בארצות-הברית, ומלמדים על הדרך שבה התמודד עם האתגר המורכב של ניהול פוליטיקה אתנית בארצות-הברית בשנות הארבעים, בצל מלחמת העולם השנייה, ההירדרדות במצב יהודי אירופה והסכנה לקיומו של היישוב היהודי בארץ. משמעותם של המסמכים המובאים בספר חורגת מהבנת חשיבות פעילותו של בן-גוריון בזירה האמריקנית. באמצעותם אנו נחשפים לעלייתו של בן-גוריון לדרגת המנהיג הציוני החשוב ביותר בעולם הציוני במקביל לשקיעתו הפוליטית של חיים ויצמן, נשיא התנועה הציונית באותם שנים. העובדה שמרבית הפעילות הפוליטית הציונית בתחילת שנות הארבעים התנהלה בארצות-הברית גרמה לכך שהמאבק האידאולוגי, הפוליטי והאישי בין שני המנהיגים התקיים שם.

הספר נפתח במבוא מפורט, המציג את קווי המתאר העיקריים של ההתרחשויות הפוליטיות בעולם בכלל ובהקשר היהודי והציוני בפרט בתקופה הדרמטית שמפרוץ מלחמת העולם השנייה לכניסת ארצות-הברית למלחמה. המבוא כתוב היטב ומעניק לקוראים את המסגרת החיונית לקריאת המסמכים המובאים בהמשך. יומנו של בן-גוריון, מכתביו והפרוטוקולים של הישיבות השונות מסודרים בספר בעשרה פרקים, ובראש כל פרק מבוא קצר. המכנה המשותף לפרקים השונים הוא המאבק בזירה האמריקנית למען הקמת מדינה יהודית, מאבק שהתנהל מתוך הבנה עמוקה של בן-גוריון ששום הסדר פוליטי ומדיני במזרח התיכון לא יוכל להתקיים בלי הסכמת ארצות-

הברית. בפרקי הספר שזורים אירועים שעיצבו את ההיסטוריה היהודית והציונית בתחילת שנות הארבעים, ובהם המאבק למען הקמת יחידות יהודיות במלחמת העולם השנייה, טביעת אניית המעפילים 'סטרומה', פרשת 'פְּטְרִייה', תכנית בילטמור והמאבק בין ויצמן לבן-גוריון בכלל ובארצות-הברית בפרט. במקביל שבות ועולות מן המסמכים לאורך כל פרקי הספר שאלות יסוד אידאולוגיות ופוליטיות, ודוגמאות בולטות הן השאלה הערבית וכן יחסי הגומלין המורכבים בין בן-גוריון להנהגה היהודית והציונית בארצות-הברית.

שתי הסוגיות האחרונות באות לידי ביטוי למשל בפרוטוקול של ישיבת הוועדה של ארגון 'הדסה' ליחסי ערבים-יהודים בהשתתפות בן-גוריון (עמ' 203). הוועדה הייתה אחת הזירות המרכזיות שבהן ביקשו ציוני ארצות-הברית להשפיע על המדיניות הציונית בסוגיה הערבית. המחקר עסק בפרשת הוועדה של ארגון 'הדסה' לענייני ערבים, אבל לא הודגשו המאבק בין הציונות האמריקנית לממסד הציוני בארץ-ישראל על עצם זכותם של ציוני ארצות-הברית לעסוק בשאלה הערבית, והעובדה שהשאיפה הציונית אמריקנית להשפיע על המדיניות הציונית בסוגיה הערבית הובילה להקמת מערך מחקר עצמאי כפי שעולה מן המסמך המובא בספר.²

בישיבת הוועדה שאליה הוזמן בן-גוריון, ששהה באותה תקופה בארצות-הברית, הוקדש חלק ניכר מהדיון להגדרת מטרות הוועדה, והדבר מאפשר לבדוק את עמדותיהם של נציגי הציונות האמריקנית ושל בן-גוריון באשר לתפקידם של ציוני אמריקה בהיערכות הציונית לקראת סיום המלחמה. בתחילת הישיבה הציגה רוז ג'ייקובס – סגנית נשיאת ארגון 'הדסה' ויושבת ראש הוועדה ובעבר נשיאת 'הדסה' וחברת הנהלת הסוכנות הציונית – את הנחות היסוד שהיו הבסיס להקמת

2 בין המחקרים החשובים העוסקים בנושא ראו למשל: R. Medoff, *Zionism and the Arabs: An American Jewish Dilemma, 1890-1948*, London 1997, pp. 95-138

שציין שאין לו ספק ביכולתה של 'הדסה' לטפל בעניין, הוא טען שיהיה זה בזבוז של משאבים כלכליים ושל מאמץ ארגוני אם יתחיל הארגון לפעול בנושא הערבי.

בן-גוריון גם הסביר למשתתפי הישיבה שאין סיבות ענייניות המצדיקות טיפול בנושא. הוא סיפר שבזמן שהייתו הקצרה בארץ-ישראל בשנת 1941 הוא עסק מעט מאוד בנושא יחסי יהודים וערבים, מכיוון שלא ניתן היה למצוא מנהיגים ערבים שיהיו שותפים לדיונים. לדעתו הייתה זו סיבה מספקת להקפאת הדיונים בנושא. בניגוד להשקפת החברים האמריקנים, הוא הדגיש שבמצב של מלחמה אין טעם לדון בנושא הערבי, ומסיבה זו גם ועדת המשנה שסיפר עליה קודם לכן הפסיקה את דיוניה.

מעניין שרישומיה של ג'ייקובס, יושבת ראש הוועדה, הציגו נוסח שונה מהפרוטוקול הרשמי. לדבריה בן-גוריון ציין שהוא ועמיתו בארץ-ישראל ערים לבעיות שהועלו בוועדה, ושהם יכולים להתמודד אתן ללא המעורבות האמריקנית. לטענתו מגוחך שבעוד הוא ועמיתו עוסקים בסוגיה הערבית באופן מעשי, גורמים ללא סמכות ואחריות – כלומר ציוני ארצות-הברית – עורמים בפניהם מכשולים. בן-גוריון התנגד לכל הצעה שהועלתה בוועדה, וטען שאין צורך בשום דיון נוסף. ג'ייקובס המשיכה וסיפרה שיום לאחר הישיבה נפגש אתה בן-גוריון במשרדה, התנצל ואמר שטענותיו לא היו אישיות, ושכוונתו לא הייתה לפגוע. אבל היא ציינה שלדעתה לא חל שום שינוי בהתנהגותו של בן-גוריון בהמשך.⁴

הוועדה.³ המארגנים סברו שארצות-הברית תהיה הגורם החשוב ביותר בעיצוב ההסדרים העולמיים לאחר המלחמה, ושעל כן ציוני ארצות-הברית, בתוקף היותם אמריקנים, ימלאו תפקיד מפתח בהתארגנות הציונית בסיום המלחמה. עוד נטען שמעמדם העתידי של ציוני ארצות-הברית מחייב אותם להיות מוכנים להתמודד עם שאלות המפתח שיידונו בהיערכות שלאחר המלחמה. בין אלו תפס מקום חשוב הנושא הערבי, שאמור היה להיות סוגיה מרכזית שעמה תצטרך הציונות להתמודד בעתיד, ולכן ראו ציוני ארצות-הברית צורך ללמוד את העובדות ולהציע פתרונות שונים. כדי לשרת מטרה זו הוועדה לא הוגדרה גוף פוליטי אלא קבוצת מחקר שתפקידה לספק מידע, הצעות ורעיונות להנהגה הציונית בארצות-הברית ולהנהגת התנועה הציונית העולמית.

בן-גוריון הציג בפני משתתפי הישיבה עמדה אחרת באשר למטרות הוועדה, ומדבריו עלתה השקפה שונה על מהות תפקידם העתידי של ציוני ארצות-הברית בתנועה הציונית. בן-גוריון התנגד להיבטים הפוליטיים והמעשיים שעלו בדבריה של ג'ייקובס, והגביל את תפקידי הוועדה להתמודדות עם התעמולה הפרו-ערבית בארצות-הברית ולהסברת ההשקפה הציונית למעצבי מדיניות ודעת הקהל שם. הוא קבע כי הוועדה היא חלק ממערכת ההסברה הציונית בארצות-הברית ולא מוסד מחקרי שאמור להציע הצעות מעשיות בשאלה הערבית. נוסף על כך הטיל ספק בצורך בקיום הוועדה, שכן כבר הוקמה ועדת משנה של הנהלה הסוכנות לטיפול בנושא הערבי. לכן אף

301-297. המתח בין בן-גוריון לג'ייקובס בפרשת הוועדה ליחסי יהודים-ערבים היה חלק ממערכת יחסים מתוחה שנמשכה זמן רב. למשל בן-גוריון התנגד למינויה של ג'ייקובס בשנת 1938 להברת ההנהלה הציונית כנציגת הלא-ציונים. ראו: הארץ, 29 באוגוסט 1937.

3 פרטים ביוגרפיים על ג'ייקובס ראו: J. Antler, *The Journey Home: Jewish Women and the American Century*, New York 1997

4 ראו: רוז ג'ייקובס, טיוטה לזיכרונות (לא הושלמה), מרס 1941, Hadassah Archives, American Jewish Historical Society, NY, Jacobs Papers, reel 3

ברמות הגבוהות ביותר של הביורוקרטיה הציונית בתחומים שהיו גבריים בלבד, ועשו זאת בזכות עצמן וכמייצגות של ארגון נשים בעל עצמה ציבורית, כלכלית ופוליטית.

אני משער שהרצון להביא מסמכים רבים ככל האפשר, בצד מגבלות של מקום, גרמו לכך שהעורכים בחרו להעניק, ובצדק, עדיפות למסמכים והקדימו להם מבואות קצרים יחסית. למרות זאת ייתכן שטוב היה להדגיש במבוא הכללי ובספר כולו מספר סוגיות יסוד העשויות לעזור לקורא לעמוד על ערכם הרב של הטקסטים המונחים לפניו. כך למשל הייתי מדגיש יותר את התנגדותו של רוזוולט להקמת מדינה יהודית, את חשיבותה של יהדות ארצות-הברית במחצית הראשונה של שנות הארבעים, את המאבק בין ציוני ארצות-הברית לממסד הציוני הארץ-ישראלי ואת המאבק בין ויצמן לבן-גוריון בזירה האמריקנית.

שינויים טכנולוגיים משמעותיים המתרחשים בשנים האחרונות מגבירים את חשיבות המבואות בקובצי מקורות. ארכיון בן-גוריון, שהוא המקור לרוב מסמכי הקובץ שלפנינו, כבר הועלה למרשתת, ומאפשר לחוקרים ולסטודנטים גישה מהירה ונוחה למסמכים השמורים בו. לדעתי הנגשתם של מסמכי ארכיון מחייבת את עורכי קובצי המקורות לשנות את מבנה הקבצים: יש להקטין את כמות המסמכים המובאים בקובץ ולעומת זאת להרחיב את החלקים המבואיים, להוסיף ביאורים מפורטים יותר ולדאוג – כפי שאכן נעשה בספר שלפנינו – לאיסוף מסמכים ממקורות ארכיונים שונים ולהצגתם בדרך שתקל על הקורא, ואולי אף להשוות בין מסמכים שונים העוסקים באותה סוגיה. כך יהפוך קובץ המסמכים לכלי מחקרי ולימודי מועיל, המוסיף על החומר הגולמי שניתן למצוא במסמכי הארכיון עוד נדבך חיוני.

הדיון הקצר בפרשת ועדת 'הדסה' ליחסי יהודים-ערבים מלמד על ערכם הרב של המסמכים המובאים בספר למחקר. מאחר שארצות-הברית הייתה מרכז הפעילות הציונית בכלל ופעילותו הפוליטית של בן-גוריון בפרט במחצית הראשונה של שנות הארבעים, מאפשרים המקורות שבספר לעסוק בשאלות יסוד של המדיניות הציונית בתקופה הקריטית ביותר לקיום היהודי. כך למשל פרוטוקול ישיבת הוועדה של 'הדסה' ליחסי יהודים וערבים מוסיף לנו מידע רב חשיבות על אודות השקפתו של בן-גוריון בשאלת יחסי יהודים וערבים באותה תקופה וכן על תפיסתו את מהות יחסי הגומלין הסבוכים בין יהדות ארצות-הברית לתנועה הציונית בכלל וליישוב היהודי בארץ-ישראל בפרט. מן המסמך עולה שהוא העניק ליישוב בארץ-ישראל את הבכורה למול יהדות ארצות-הברית, ויש בו מידע רב ערך על המאבק בינו להנהגה הציונית אמריקנית בסוגיה זו.

חשיבותם של שלושת עמודי הפרוטוקול המובאים בספר אינה מתמצה בכך. פרשת הוועדה של 'הדסה' לבחינת הסוגיה הערבית היא קצה קרחון של דפוס פעילות רווח של מנהיגות הארגון בשנות השלושים והארבעים. באותה תקופה לא הסתפקו אותן מנהיגות בהעצמת פעילותן בתחומי הרווחה והבריאות, אלא פרצו את הגבולות המקובלים של פעילות נשית בספרה הציבורית של התנועה הציונית. מנהיגות הארגון היו מודעות ליכולתן להשפיע על מערכת היחסים בין יהודים לערבים בארץ-ישראל באמצעות דפוסי שיתוף הפעולה שיצרו במערכת הבריאות שהפעילו בארץ. אבל הן לא הסתפקו בכך ופעלו גם בתחומי הביטחון, הכלכלה והעיצוב האסטרטגי של מערכת היחסים של התנועה הציונית עם העולם הערבי, וכל זאת לא כתוצר לוואי של הפעילות בתחומי הרווחה והבריאות אלא כמטרה בפני עצמה. נשות 'הדסה' פעלו

מכל מקום הספר שלפנינו הוא קובץ מסמכים חשוב, המלווה במבואות מצוינים. השילוב של המסמכים והערות השוליים, המפתח והמבואות יוצר תמהיל רב ערך ונקודת ציון בדרך שבה צריכים להתפתח קובצי מסמכים עתידיים. הקובץ תורם תרומה חשובה לחקר ההיסטוריה הציונית בכלל וזו של בן-גוריון בפרט. זהו קובץ מרתק; חוקרים, סטודנטים וקוראים מתעניינים ימצאו בו עושר רב, ויש לו מקום בכל ספרייה אקדמית בארץ ובעולם.

בשולי הדברים ברצוני לציין שבמפתח המפורט המלווה את הספר נפלו מספר טעויות, למשל נחום גולדמן (עמ' 628) היגר לארצות-הברית בשנת 1940 ולא כפי שכתוב במפתח. אני משוכנע שבמהדורות הבאות יתוקנו הטעויות.